
BEZDOMNI LOKALPATRIOTIZAM

LASLO VEGEL

Sa mađarskog preveo Arpad Vicko

Iz katoličke crkve izlazi mlada žena sa ćerkicom, posle nekoliko koraka, pomalo uplašeno, devojčica pogleda u teškim, sivim oblacima bremenito nebo i uzvikne: kada će doći anđeli? Majka ćuti, stisnutih usnica sumnjičavo te pogleda, primetila je da si čuo devojčicin uzvik. Poželiš da je umiriš: posle ovoliko decenija moguće je glasno postaviti pitanje i o anđelima. Majka se, međutim, još uvek boji odijuma, ne veruje da je opasnost sasvim minula. O anđelima, javno, nije dolično govoriti. Pripada tvojoj generaciji, posve razumeš njenu strepnju, sumnjičavost, i u tvoje reflekse uvrežila se još davno beznađežna i duga priča o jednoj omrazi. U neku ruku, ti si saučesnik ove žene. To saučesništvo vas prati poput kakve senke, niste ni primetili da je vaša generacija ostarela pod njom.

Majka i njena ćerkica odlaze u pravcu nekadašnje Jevrejske ulice, dugo gledaš za njima, nije im još poznato da se već i o anđelima može slobodno razgovarati, ali samo zbog toga što druge utehe ionako nema, svuda okolo su ruševine i pustoš. Bilo bi dobro dokono dreždati na središnjem novosadskom trgu i čekati dolazak anđela ali, nažalost, svestan si da ovaj grad zaobilaze čak i anđeli iz nebeske kaznene ekspedicije. Poslednji dokaz tvoje slobode je upravo ovo uporno čekanje. Pod utiskom uzvika devojčice pokušavaš da se utešiš slobodom, kao s kakvim okasnelim detinjastim osećanjem; stidljivo izustiš reč: anđeo – ali u istom trenutku se i uplašiš, glasno izgovorivši tu reč postaje ti jasno da je ona prepuštena na milost i nemilost nevidljivoj, ali sve većoj gradskoj pustinji, onom vremenu koje je iznedrilo onaj sumnjičavi pogled mlade majke, ali i onim nagonima s kojima si taj pogled identifikovao.

Živiš u opustošenom gradu. Doživljeno vreme te je neprimetno odbacilo, voleo bi da uveriš sebe da je sve drugačije počelo; prazno, ukočeno vreme se nekad pred tobom otkrivalo kao koketna i zamamna istorija.

Osmatraš grad, prizivaš nikad postojeću, privlačnu istoriju. Kada te je ovaj grad prvi put prihvatio, njegovim ulicama su ćarlijali lahori puni nade, tada su se pojavile i prve neonske reklame, život je bio grub, prepun odricanja i mnoštva prikrivenih, unutrašnjih razdora, otklanjajući ruševine ljudi nisu ni slutili da stvaraju nove. Oni koji su bili osumnjičeni da se nedovoljno oduševljavaju novim preko noći bi nestali, ali bi se ujutro ponovo pojavili. Nisu negodovali, nisu protestovali – ni svojoj deci nisu otkrili o čemu su bili saslušavani. Bilo je moguće sve to prepustiti zaboravu, jer je izgledalo da je represija privremena i, u datom trenutku, nužna. Najčudesnije ipak bilo je to da su se u zaborav umešali i elementi zadovoljstva, pošto je to omogućilo neodgovornu nadu. Novosadskim ulicama su tada, evocirajući prisne uspomene, još uvek saobraćali plavi tramvaji, i upravo se tu, ispred katoličke katedrale, odakle je maločas mlada majka izašla sa ćerkicom, nalazila stanica dostojanstvenih, iz Londona dopremljenih dabldeker-autobusa, popularnih šekspirovaca. Još sredinom pedesetih godina bio si neuprljan, bezazlen: poznavao si samo nadu, proizvod široke potrošnje toga vremena. U nekim tadašnjim trenucima samoobmanjivanja možda bi i mogao da ugledaš anđela, međutim, po svemu sudeći, čak i pomisao na to bila bi ti smešna. Sada je pak kasno da čekaš njegov dolazak. Tebe već nikad neće posetiti.

Zapazio si da se u razdobljima najvećih opsena najnemilosrdnije proganjaju vizije utemeljene na snazi vere; vlast u prvom redu nastoji da podjarmi ljudsku imaginaciju. Godine spektakularnih socijalističkih čarolija sakrile su one svetove koji nisu bili u skladu sa proklamacijama, obećanjima. Ali tebi su ta obećanja izgledala posve ostvarljiva, osećao si se siguran sa njima, jer si uvek imao razloga za nadu. Ako si ponekad ipak gubio samopouzdanje, duboko bi se postideo. I tada bi se ugledao na svoje prijatelje, profesore, revnosno bi sledio njihov primer, samodisciplinovano ih podražavao. Mada je društvo bilo do srži autoritarno, atmosfera je bila žovijalno paternalistička, starije generacije su te velikodušno podržavale u tvom jurišanju na nebo i pri tom su, međutim, očekivali da gotovo slepo poštuješ autoritete. Govorili su da te krajnje dobronamerno kažnjavaju, da su prema tebi strogi u interesu tvoje budućnosti. U razdoblju paternalističkog konsenzusa nije bilo zabranjeno, već je naprosto bilo sramota drugačije razmišljati. Izašao si na trg, na mitingu ispred katoličke katedrale slušao si revolucionarne pesme i lizao sladoled. Oduševljavao si se zajedno sa svojom generacijom, gradio si autoput i autoput je gradio tebe, mlade devojkje, u lakim letnjim haljinama trčale su ulicama,

grčevito stezale štafetnu palicu i, stupivši na binu, one su i u tvoje ime položile zakletvu na vernost zacrtanom putu. U njihovoj kosi poigravao se prolećni lahor, istorijski zanos je i tebe dotakao. Mislio si da izgovaraju tvoje reči. Jeretičke slutnje su počele u tebi da se bude kada si, na sebičan način, hteo da predstaviš čaroliju kao stvarnost, kada si nestrpljivo doveo zajedničke snove u vezu sa vlastitim životom. Nisi odbacio čaroliju već si zahtevao njeno ostvarenje. Verovao si u nemoguće i postao si žrtva nemogućeg. Bunio si se u ime novog sveta koji su oni proklamovali, u ime njihove čarolije, ali oni su te energično odvrćali od toga, ne treba da se žuriš, govorili su, radikalizam je proizašao iz veštičije kuhinje kontrarevolucije, ne treba da tražiš krajnji smisao čarolije, dosledni nonkonformizam je nemoralan, nestrpljivost je štetna. Znali su dobro, budeš li dosledno krenuo putem čarolija, ubrzo ćeš otkriti prevaru.

23 Tako si postao, u jednom dremljivom vremenu, sumnjivi idealista. Zbog svog idealizma bio si sumnjiv i tada, i ostaješ sumnjiv i danas. Ali tada još nisi bio svestan svoje ambivalentne situacije, kovao si lakoumne planove. Pod utiskom jednog filma sa Merilin Monro, kada si izašao iz dvorane bioskopa *Jadran*, nisi otišao u svoju podstanarsku sobicu nego si na uglu Dunavske ulice dugo i nadmeno zurio u prvu novosadsku spratnu kuću koju su podigli još za vreme Marije Terezije. Uskoro su u Novom Sadu počeli da probijaju nove bulevare. Kao oduševljeni građanin, revnosno si upražnjavao samostalnost, bio si uveren da poseduješ ulaznicu u istoriju. Poslušno si se prepustio kolektivnom oduševljenju – što se danas naziva ličnim grehom.

Ko bi pomislio da će sav taj silni svet, namerno, s predumišljajem, toliko dugo da zavarava sebe?

Godine su prolazile, vrlo teško si se dokopao puteva otrežnjenja, buneći se neprestano protiv trezvenosti. Šta će biti sa tobom ako usledi slom imaginacije? Imao si osećaj, ako čarolija prestane, ostaćeš sam, bez igde ikoga, skamenjen na uglu Dunavske ulice, primićeš k znanju da si se probudio, nećeš se ničega sećati, pamtićeš samo to da si se decenijama vraćao toj istoj zgradi na uglu Dunavske ulice, posmatrao kako polako tonu temelji prve novosadske jednospratnice, video si kako iz dana u dan nestaje obećani svet koji nikad nisi video a u čije si se postojanje tvrdokorno nadao. Bio si uveren da je taj svet na dohvat ruke, zato si i zahtevao da se on odmah otelotvori. Hteo si da vidiš samo to, za šta su organizatori socijalističke čarolije nadmeno tvrdili da zaista postoji. Ovaj nestrpljivi idealizam te je gonio – u nezvesnost. A potom si iskusio: idealizam je postao sumnjiv, zarobljenik doživljaja laganog potonuća. Sve se istrošilo, ponajpre su se pohabale one uspomene koje si porbrkao sa nadom. Nada je najpre bila zagušujuće mučna, imao si osećaj da te je pre-

opteretila obavezama, potom je postala smešna, do te mere da više nisi hteo da je se odrekneš ni iz pristojnosti, ili iz sažaljenja – bila je najednom prezrena, njeni dojučerašnji aplogeti su je zgazili u blatu, a ti si zapanjen stajao na trgu, netremice zurio u to što se pred tvojim očima događa, i nisi nalazio reči da opišeš taj prizor. Dojučerašnji plaćeni govornici, komesari čarolije, kao da se baš ništa nije dogodilo, ležerno, bez ikakve griže savesti uselili su se u svet bezizglednosti. Stajao si pred njima praznih ruku, mučen brojnim nedoumicama. Mislio si da se rađa nešto novo, i da si prebrodio porođajne muke, pa si počeo da se veseliš, da slaviš, pre nego što si to novo i ugledao. Sada na proslavu bacaju drvlje i kamenje oni koji su je organizovali. Prerano je socijalizam stupio u jedva rođeni podunavski Vavilon gde su njegove porođajne muke previše zloupotrebljavane. Nada se pretvorila u nasilje, pobeda u žigosanje. Zbunjeno si stajao pred porazom – bio je neminovan – i nisi verovao svojim očima. Vavilonska kula se srušila, socijalizam je stigao prerano, a kapitalizam je fatalno zakasnio. I u jednom i u drugom nespretno su se međusobno mešale komedija, opsenarstvo, mržnja i sumnja. Zavrtelo ti se u glavi, evo na šta si spao, toneš zajedno sa temeljima nekadašnjeg mudrog, slobodnog, kraljevskog grada koji – sada si već oprezniji sa utopijom – nikad nije našao sebe. Možda baš u ovoj, najvažnijoj stvari deliš sudbinu svoga grada.

Dok si uistinu postajao stanovnik Novog Sada, dok si razumevao njegovu varljivu istoriju, nametnuta ti je nadasve mučna defanzivna atituda koja je zamenila samozadovoljnu radost samosvesti. Uzalud si zavoleo grad, on tebe nije nikad prihvatio. Uplašio si se: ako i ovde ostaneš stranac, bićeš stranac uvek i svuda. Uzalud si ga voleo, morao si da shvatiš da za tebe nema mesta u njemu. Ili je možda tvoje nestrpljenje postalo nesimpatično? Tumaraš, kao izgubljen, mračnim tesnaci-
ma, špiljama uspomena, lutaš opustelim ulicama. Na grad je nalegla teška tišina. To je tvoj grad, drugog grada osim ovoga nemaš. Suočavaš se sa jednim u sebe urušeni-
nim, napola potonulim, napola izumrlim gradom koji je fatalno potcenio sebe. U njemu sad piruju pobednici koji se razmeću time da im nije potrebna tragična svest o identitetu. Jednoznačnost i homogenost njihov je pogled na svet. Najžustrije cepaju šarenu mrežu grada oni koji na sav glas govore u njegovo ime, ali njima je nepoznata polifonija, nepoznat im je osobeni jezik i tajna heterokosmosa. Vavilonska kula se ne urušava zbog mnoštva različitih jezika, nego zbog toga što ljudi neće da se razumeju. Bez reči klimneš glavom. Čeka te neobeleženi grob koji će, uskoro, prekriti paprat i šaš, a u proleće tvoju će krstaču oblepršati pramenovi slatkastog mirisa lipe. Nisi to hteo. Sanjao si o evropskim svetionicima koji na sve strane emituju pouzdane svetlosne signale. Ali ne možeš da optužiš grad – Novi Sad je počeo da gubi svoju svest o identitetu kada si ti počeo da tražiš svoju. Ovamo su svi nagrnuli da

se proslave i da se obesmrte, a ne da prinose žrtve ili da ispaštaju. Biti Novosađanin u Novom Sadu jeste sizifovska misija. Bauljanje u nekoj grozomornoj priči. Prizivaš istorijske pejzaže sa iščezlim senkama. Avetinjske senke su izbrazdale lice grada, istorija se na njega staložila poput živih rana koje se šire na golom telu. Svaki bol je sam sa sobom zaokupljen. Kao zagriženi pristalica raznovrsnosti, različitosti, hteo si sve to da postaviš u paralelu, pokušao si nemoguće. Tvoj grad je kaleidoskop različitih epoha, naroda i nacija različitih istorijskih, kulturnih tradicija. Pokušavao si da ubediš sebe da je mit modernog grada baš to: blagotvorni susret različitih duhovnih ravni i etničkih slojeva, živa freska, iznedrena iz šarenila jednog mističnog razdoblja. Hteo si da živiš u jednoj ambivalentnoj podunavskoj oazi sa mnoštvom lica i sa mnoštvom duša.

25 Potom si se postepeno odrekao i toga. Anarhiju antropoloških korena prognao je organizovani, autoritarni red čiji je svetonazor bio izrazito nacionalne provenijencije. Sve dominantnije osećanje da ti nešto bitno nedostaje okrenulo te je istraživanjima senki prošlosti, u svojoj samoći posvećuješ se mozačkim kockicama istorije, izvesnu utehu, bar ti se tako čini, nalaziš u dvestogodišnjoj istoriji Novog Sada. U gradskoj većnici prekoputa katedrale sastali su se mudri preci i odredili prema kojim će pravilima da funkcioniše polis čiji su građani bili i, s ogromnom obazrivošću, doneli zakone nacionalnog i konfesionalnog heterokosmosa. Utopili su razlike u duh polisa na taj način što su, mudrošću ravnoj mudrosti Perikla, redukovali trinaestočlano gradsko veće: u istočno-srednje-evropskoj oazi broj članova magistrata ne može da bude neparan, jer u tom slučaju katolici i pravoslavni ne mogu biti u njemu ravnopravno predstavljeni. Doneta je odluka, dakle, da magistrat broji dvanaest članova, što je, doduše, unekoliko otežalo donošenje odluka, ali je osiguralo dalju izgradnju Vavilonske kule. Apostolski broj postao je daleki i mistični simbol Novog Sada. Ali spoljni svet je pobedio, draž broja je izbledela, i katolici, i pravoslavci pokazali su se slabima. Možda zbog toga što je presahnula njihova vera u superiorni život. Sve što je izgubljeno trebalo je odmah nadoknaditi.

Ali ako se namnože zemaljski gubici koje treba nadoknaditi, onda nebeski ideali, ideali višeg reda nestaju iz prvog plana. Ako i ostanu, poprimaju oblik hladnih i autoritarnih spomenika. Izuzetak možda čini srušena jermenska crkva. Uzalud je tražiš, odavno je nema, nadmeno potomstvo zbrisalo je stari hram sa lica zemlje. Samo krečnjakom naznačeni tlocrt čuva uspomenu na njega; gledaš u bele linije, ovaj nenadmašni dokaz vere pruža ti izvesnu utehu. Posle lakog naklona, izraza poštovanja, okrećeš se u pravcu sinagoge i, potom, usmeravaš svoj pogled prema katoličkoj katedrali i pravoslavnoj sabornoj crkvi. Hoće li ostati bar još jedan

mistični simbol? Duž ulica koje su povezivale ove crkve nekada je bila pijaca. Žene iz okolnih sela prodavale su sir, kajmak, maslac, povrće. Danas se ovim ulicama šetaju advokati, direktori, književnici, bučno raspravljaju o politici, grčevito stežu svoje kožne aktovke i, sve se utrkujući, veličaju večnu slavu, svemoć države. Čovek države teži da se dokopa vlasti i da širi svoju dominaciju. Ali grad... grad... mucaš pognute glave. Jedino još autsajderi, marginalci, oni koji su ostali u bilo kakvoj manjini, veruju u legendu polisa. Šetaš se među ruševinama jednog zatvorenog sistema. Ovde su se juče sukobile međusobno komplementarne snage. Jednopartijski sistem je izašao na megdan nacionalnoj državi i, kao u svim sličnim istočno-srednje-evropskim odmeravanjima snaga, jednopartijski sistem je skoro bez borbe poslušno prepustio primat nacionalnoj državi. U okviru nacionalne države se ne rađa novi svet nego se budi stari. Mitska partija se preobražava u mitsku državu. Jedan slabašni krik odjekuje u tebi. Utopija je izdahnula, smoždena čvrstom rukom države. Nije ti namera bila da restaurišes prošlost, već da na temelju prošlosti izgradiš nešto novo, uzbudljivo novo. Na uglu prijateljski krug sredovečne gospode kudi komunizam. Svaki novi vlasnik bankovnog računa predstavlja se kao žrtva komunizma, uveče ispred robne kuće na trgu kolporteru obznanjaju formule za spas nacije. Kosmopolitizam je postao sumnjiv. Vraćas se belim krečnjakom naznačenom tlocrtu jermenske crkve. I usred gradske buke pred tim tajanstvenim spomenikom najednom ti postaje jasno da si nasledio samo ovaj sivi beton. U onim varljivim pedesetim godinama svakodneвно si prolazio i divio se tom zapuštenom hramu, ali nisi ni pomišljao na čudo njegovog rođenja. Njegova skromna lepota te je posve zadovoljila. U razdoblju socijalističke čarolije u trendu je bio kult estetičkog čoveka, vlast je negovala lepotu i od tebe je očekivala da se staviš u njenu službu. Drama zapuštenog sveta nije ti zaokupljala pažnju, sve dok ti sam nisi bio ostavljen, napušten. Tada si i zapazio među ruševinama rascvetale grmove zove, guste zavese bršljana: video si da prikrivaju ružne rane. Heterokosmos je osiromašio, Jermeni su izumrli, ili su predali svoj identitet.

26

Ali pre toga su stvorili čudo vere.

Pitaš se: zašto su ti ostavili u nasleđe ovo čudo? Šetajući se, iznenada se preneš, možda je mlada žena koja ti dolazi u susret praunuka, ili je onaj postariji čovek koji приметно vuče jednu nogu potomak poslednjih novosadskih Jermena – njihova sećanja su definitivno paralizovana, i neće nikad naći leka. Ne znaju za veru predaka, za veru koja se graničila sa čudom – pedesetorica novosadskih Jermena rešila su da podignu svoj hram. I kada je opustošen u požaru, oni su ga obnovili. Ne čudiš se što su uspeli da prikupe materijalna sredstva, nego se čudiš nepokolebljivoj veri koja je pobedila nemogućnost opstajavanja. Divio sam se strastvenosti beznade-

žnog, na propast unapred osuđenog opstajavanja. Da li su bili svesni toga, kada bi se sreli na pijračnom trgu i kada bi se pogledali u oči? Ili kada su doneli odluku o izgradnji hrama? Da li su računali na mogućnost opstanka? Da li je bilo dopušteno da, između sebe, priznaju besciljni heroizam, ili je onome ko bi se osmelio da o tome progovori pretila ekskomunikacija? Ko je bio veći heroj? Onaj ko je, ne naslućujući budućnost, gradio hram, ili onaj ko je računao na izumiranje, ali se uprkos tome pridružio velikom poduhvatu?

Da li ih je iko oplakao? Nije! Da li iko oseća kao svoj poraz njihovu tragičnu sudbinu? Iščezavanje Jermena se u centru grada pojavljuje kao sablasna istorija. Jermeni su odavde ili pobjegli, ili su izgubili svoj jezik, ali su za sobom ostavili čudesan duhovni spomenik. Ali, šta vredi vera, ako je samo za to toliko bila dovoljna? Jedan krečnjakom naznačeni tlocrt nadomak pothodnika u centru grada? Ovde je uvek velika gužva, ali na ovaj spomenik niko ne obraća pažnju. Niko neće da zna za pouku.

27 Stojiš ganut pred spomenikom, simbolom besciljne upornosti. Sa svim svojim sumnjama, kao za slamčicu spasa, držiš se ovog simbola. Tvoja poslednja uteha je vera koja se rađa uprkos tome što nema nikakvih izgleda. Uzdaš se u one koji se teturavo kreću na samoj granici nestajanja, u one koji ne mogu da računaju na vlastite nacionalne države; u one koji ostaju izvan zaštite samoljubive države; u autsajdere koji su potisnuti na same rubove vlasti i moći. U sve manjine sveta. Jedino u njima može da se rodi moderna svest o identitetu. Učiš himnu lokalpatriota lišenih i doma i zavičaja, himnu koju pevaju, lica okrenutih nebu, oni u kojima se probudilo osećanje krivice pred nevidljivim jermenskim spomenikom – u njima ova vera, koja prkosi uzaludnosti, deluje snagom katarze.

U gradu se oglašavaju crkvena zvana. Tvoj pogled odluta u pravcu nekadašnje Jevrejske ulice, ona mlada majka je, pretpostavljaš, odvela svoju ćerkicu u poslastičarnicu, na sladoled. U toj zvonjavi sam se setio Gilgameša. Legendarni junak u svom strahu od smrti posetio je Utnapistu, čije telo ne pozanje smrt, sa molbom da mu otkrije tajnu smrti. Pre nego što je krenuo na put, prema savetu lađara Ursanabija, Gilgameš obara dva puta po šezdeset komada, šezdeset stopa visokih stabala koja će mu poslužiti kao vesla. Lađarev savet glasi da mora tako veslati a da pri tom na njegovu kožu ne kapne ni kap vode smrti, s jednim veslom može da napravi samo jedan zaveslaj u moru smrti, a onda mora da ga odbaci daleko od sebe. Posle šezdeset zaveslaja stiže u Umnapistino carstvo, gde može da postavi najvažnije pitanje.

Prizanješ: ti više i nemaš najvažnija pitanja. Bojiš ih se. Jer tamo gde su iskrsla, u duh bi se ugnezdila grubost jednoobraznosti. Živiš u haosu, u kojem su sva

pitanja jednako važna. Da li uopšte ima smisla postaviti poslednje, najvažnije pitanje? Zavisi od toga da li postoje dva puta po šezdeset, šezdeset stopa visokih stabala, pomoću kojih bi žitelji grada mogli da othodočaste do vlastite svesti o identitetu, a da pri tom njihovu kožu ne dotakne voda smrti, koja ih je do sada toliko puta ranila i posejala nepoverenje među njima, jer se pokazalo da im šezdeset pari stabala – što znači sto dvadeset različitih, uporedo nastajućih, sazrevajućih misli – nije bilo dovoljno da bi pomoću njih pobedili more smrti, odnosno da bi na različitim jezicima, u duhu različitih ali i isprepletenih kultura, tradicija, običaja upućivali svoje hvalospeve nebu. Ako jedno stablo izumre, ako se osuši – broj nikada više neće biti potpun.

NACH BERLIN...

LASLO VEGEL

Sa mađarskog preveo Arpad Vicko

Stigao si. Izlaziš na berlinske ulice, pešačiš do iznemoglosti, iznova obilaziš znamenite trgove, padaš s nogu, bride ti stopala: tvrdoglava kontrola imaginacije. Ispituješ novopečene poznanike, gutaš novine, pomišljaš na davno čitane knjige, sa gusto ispisanim marginama. Iskušavaš iluziju čije ime je Evropa. Konačno možeš da prizoveš one duhovne i kulturne doživljaje koji su na tebe delovali snagom moralne obaveze.

Izbliza posmatraš svet koji si decenijama s velike udaljenosti ushićeno poštovao i u koji si – s ne malo griže savesti – naivno polagao svoje nade. Teško je nabrojiti koliko si žrtava podneo za tu nadu. Dete si jednopartijskog sistema, njegov uticaj na formiranje tvoje ličnosti bio je neizbežan, delovao je određujućom snagom na tebe i kada si se našao u polemici sa njim. Upio se u sve tvoje pore, učinio te je svojim saučesnikom, spretno te je navodio na stranputice odakle si odlučno jurišao na iluzije zvane srećnija budućnost. Put utopije, međutim, pretvorio se u put za Damask. Pomirio si se sa tim da će ti to definitivno odrediti život. Ništa više ne možeš da počneš ispočetka. U Berlin si stigao s doživljajem tog poraza: s nepopravljivim osećanjem krivice raspusnog sina koji je proarčio – sebe.

Ne možeš da se oslobodiš svojih dosadašnjih iskustava, ono što si protraćio ne možeš da nadoknadiš. Stoički primaš k znanju da si ostareo. Oduvek si hteo da budeš radoznali putnik, ali u Berlinu shvataš da nisi poželjan gost: tvoje evropske nostalgije nailaze na odobravanje samo dok, kao naivni sledbenik rubnih područja, dakle, na distanci od središta, neguješ svoju evropsku svest. Dolaziš sa rubnih područja i zbog toga te nužno smatraju uljezom. Već

dobrano u drugoj polovini života, susrećeš se prvi put sa svakodnevnom stvarnošću Evrope, do sada si gledao samo bedna gloženja malih nacija, sada na vlastitoj koži osećaš otmenu sebičnost velikih. Rane koje ti oni nanose gotovo da su nevidljive ali su utoliko dublje i trajnije. Daju ti jasno na znanje da si ti ipak pastorče, ostaješ nepopravljivo unakažena, žaljenja vredna ljudska vrsta barbarikuma. Budeš li naučio jezike velikih evropskih nacija, usvojio njihovu kulturu, makar ćeš donekle da neutrališeš svoje urođene mane. S druge strane, oni ne moraju ništa da znaju o barbarikumu, sva znanja u vezi sa tvojim svetom za njih su suvišna.

Stigao si kao prognanik, ali i ovde ostaješ kao prognanik. Zalutavši slučajno u jedan zapušteni, ruinirani, prljavi kvart, najednom ti do ušiju dopiru poznate reči: ovde žive azijski, balkanski, podunavski gastarbajteri, muvaju se oko jeftinih pivnica, žude za kućom, zavičajem, ali i strepe da će im jednom uskratiti dozvolu za boravak. Dobrovoljni evropski robovi su zadovoljni; novcem uštedenim teškom mukom kupiće, pred smrt, domaći raj. Ova vrsta ropstva postala je poslednja socijalistička utopija. Govore tvojim jezikom, ali stidiš se da pred njima otkriješ svoj identitet, uviđaš da, u krajnjoj liniji, među vama nema razlike. I ti si samo rob, duševni. Kreneš prema starom gradskom jezgru, prostitutke na kraju Kuldmana međusobno razgovaraju na mađarskom, srpskom, poljskom, češkom jeziku. Gotovo bezglasno promiču policijska patrolna kola, devojke se povlače pod arkade. Među njima se pijano teturaju domaće patriote, cenkaju se, skupo im je varvarsko meso, skup im je zagrljaj varvarskih žena. Viču, psuju, jedina zaštita ovim devojkama je mrklo berlinsko nebo. U salonima pak u socijalizam razočarana praška, peštanska, beogradska, zagrebačka intelektualna elita, u pokajničkom tonu šibaju levičarske zablude. U Berlinu se i najzvaničniji, lovorikama ovenčani šampioni jednopartijskog sistema predstavljaju kao opozicionari. Pivo se peni u kriglama, žalopojke varvara deluju utešno na civilizovane: eto, oni su bili promišljeni; s vremena na vreme potapšu po ramenima nesrećnike koji zadovoljno polaze kući, s osećanjem olakšanja, jer su izrekli istinu, udovoljivši svojoj duhovnoj obavezi.

U zapadnom svetu, u kolevci individualizma, shvatio si da tvoju ličnost konzumiraju krajnje ravnodušno, poput hamburgera ili hot-doga koji se prodaju na ulici. Čini ti se da ćeš odmah morati da se oprostiš od svojih iluzija. Izgubio si zavičaj, na rubovima si priželjkivao Evropu, a sad si izgubio i Evropu, jer ona ne poznaje vlastite rubove. U očima velikih evropskih nacija Evropa se već odavno zgurila, skupila. Ne oduševljavaš se ovim svetom naivno i bezazleno. Skoro čitavog života bio je tvoj najprivlačniji doživljaj i, kako ti se činilo, nedostižni svet – ali kada si se našao u njemu, namah je dovedena u pitanje verodostojnost upravo tog doživljaja.

Rođen si u Evropi, ali si Evropu doživljavao samo u svojoj imaginaciji. Evropa je za tebe bila u prvom redu kultura, a ne stvarni život.

Decenijama si o sopstvenoj Evropi sanjario u svetonazorski izolovanom barbarikumu. Ali nikad nisi skupio dovoljno hrabrosti da napustiš taj svet u kojem si rođen i u kojem si sebi fabrikovao iluzije. Ništa te nije prisiljavalo da ostaneš, osim straha da ćeš odlaskom raskinuti i sa sobom i sa svojom prošlošću. Bio si zarobljenik, ali ne nekakve prisile, nego zarobljenik sopstvenih iluzija. Godine su prolazile, sve manje si se nadao da ćeš ikad ugledati zamišljenu Evropu, ali negde nadomak svoje pedesete neočekivano si se našao u situaciji da se suočiš s njom. Dobio si poklon kada već više nisi mogao da mu se iskreno obraduješ. Stigao si sa zakašnjenjem, jer si se prerano rodio.

Odrastao si i vaspitavao se pod staklenim zvonom, poznavao si isključivo jedan jedini svet koji su čas podrugljivo, očajnički, a čas oduševljeno, iz današnje perspektive čini ti se posve nerazumno optimistički nazivali – socijalističkim. Prag zrelog doba prekoračio si u lavirintu jednopartijskog sistema, doveka ćeš ostati njegovo dete. Znao si da postoje i drugi svetovi, ali nikad nisi smogao snage da izabereš jedan od njih za svoju domovinu. Bio si uveren da je jedini mogući svet baš ovaj koji sad, naknadno, s visine grdiš i kojeg se, u očaju, odričeš, dokazujući – sve da bi se opravdao – kako u stvari nikad nisi dobrovoljno služio besmislenoj komunističkoj avanturi, ali na taj način ne možeš da zavaráš svoju savest; uviđaš da bi ova laž bila ponižavajuća i da, zapravo, baš ova avantura suštinski određuje tvoj život kojeg se ne možeš tek tako, naknadno, otarasiti: sećanje na njega pratiće te doveka, on će biti prisutan u tvojim refleksima čak i onda kada se jednom budeš prenuo iz sna i, uznemiren, budeš shvatio da sve teže dišeš, pa ustao iz kreveta, batrgao se u mraku pomišljajući iznenada na to da već mnogi tvoji bliski prijatelji više nisu među živima, da bi potom rezignirano popio čašu zaslađene vode i mašio se jabuke, brižljivo ostavljene na stolici pored postelje. Osluškuješ šumove noći. Preostalo ti je još nešto vremena. Dani su sve kraći, noći sve duže. U mraku razmišljaš o tome kako nikad ništa ne uspevaš da završiš.

Ona sablasna tišina koja te je kod kuće mrvila sustiže te i ovde, i dok se u jeftinoj berlinskoj sobi boriš sa nesanicom, obuzima te polako nostalgija za kućom; razmišljaš kako će uskoro javnu scenu preplaviti klovnovi koji će oholo obznajivati da su oni sve jasno predvideli, da nisu nikad podlegli nikakvoj prisili, a ponajmanje komunističkom demonu, novopečeni postsocijalistički proroci s pilatskom pobožnošću revnosno peru ruke. Oni koji su čitavog života pisali tvoje karakteristike, procenjivali tvoju svetonazorsku podobnost sada gaze iste one zastave koje su nekad licemerno osveštavali; trijumfalno te tapšu po ramenu ponavljajući pono-

sno: sve je propalo. Ali ruševine za tebe nisu nikakva uteha, oprezan si, posle jedne garniture nepogrešivih dolazi druga, a ne zna se šta krije u rukavu. Ovako te mori nostalgija, čak i kada tvoje žudnje nemaju svoj pravi zavičaj.

Odbacuješ ovo novo licemerje. Ne treba ti spektakularno i jeftino oslobođenje. Nisi srećan ni među ruševinama, žedan si vazduha, gušiš se. Pred sam kraj zrelog doba tegliš svuda svoju preranu i samoizjedajuću starost, od ove melanholične spoznaje na berlinskim ulicama osećaš se još izopštenijim. Ovde se od tebe očekuje da te zbog prošlosti pojačano muči griza savesti, i ne kriju pred tobom da, po njihovom mišljenju, patiš od neizlečive bolesti. Od tebe se očekuje i to, da budeš zahvalan onima koji ti nude, na neko vreme, sredstva za smirivanje bolova, iz zahvalnosti nemoj ni pomišljati na to da su te baš oni gurnuli u tu bolest. Ne pominji da su svi učestvovali u onoj istorijskoj igri čiji si gubitnik bio jedino ti. Sa dva noža su čerečili jaltešku ranu, jedan je bleskao u njihovoj ruci. U dugotrajnim, vekovnim, stalno obnavljanim sukobima, te potom svetskim ratovima, u svim istorijskim ruletima civilizovana Evropa je dobila sve bitke protiv vlastitih, večno pospanih rubova.

Ali svi ti porazi nisu te ničemu naučili. U tajanstvenom lavirintu jednopartijskog sistema jačala je u tebi nostalgija za onim Zapadom koji si uvek smatrao donekle grešnim; mislio si da je taj svet nestvarno dalek *preveo* izvan tvoje klopke, s osećanjem krivice si pomišljao na njega, ali nisi postao begunac, uveravao si sebe kako naprosto nisi u stanju da živiš u tuđini, pa si radije smireno i odlučno uprtio na leđa svoje dobrovoljno breme, svojevoljno si se pogrbi pod njim; nemoj naknadno da tražiš lažna opravdanja, nemoj moralno da ulepšavaš prošlost; neobjašnjive zablude; dobrovoljno si krenuo mračnim, krivudavim puteljcima, niko te nije na to prisiljavao, bio si pun nade. Ne može naknadno da te opravda ni to što bi te – samo ako bi pokušao da se suprotstaviš glavnoj struji – svakako prinudili da joj se prikloniš. Preživeo si, ali ni to ne može da ti bude opravdanje. Represija je prema tebi bila velikodušna pre nego što te je potpuno učitkala: blagonaklono ti je ostavila jedan izlaz, vredan svakog prezira, poigravala se s tobom kao mačka s mišem. A ti si zavaravao sebe da joj se herojski suprotstavljaš, ali si na kraju svake pojedine partije morao uvideti da si bio samo igračka.

Čitavo ti telo bridi od bolova. Žudiš za znanjima. U Berlinu, konačno, možeš da se uveriš u to koliko su te lagali i koliko si ti lagao sebe – znanja su bila lažna i suvišna. Nisi više u stanju da se oduševljavaš, da se raduješ. Stigao si ovamo da vidiš da li stvarnost odgovara onoj slici koju si, kao preživeli, idealizovao; zamislio si sebi jedan svet koji su zvali Zapadom i o kojem su već u vreme tvog detinjstva govorili kao o neprijateljskom dok si ti, u potaji, sa ne malo osećanja krivice postao njegov pristalica. Uredno si izdeklamovao obaveznu lekciju, ali uvek si nešto drugo

imao na umu. Sada se taj svet potpuno ukazuje pred tvojim očima. Moraš da zažmuriš da bi mogao bolje da ga osmotriš. Bio bi verovatno bolje informisan da nisi okružen tim predmetnim svetom. Stvarnost te sprečava da svoje iluzije proveriš na delu. Nisi ravnopravan sa svetom koji si posle dugog čekanja, konačno, sreo. On je u tebi ostavio neizbrisiv trag, tvojih tragova u njemu, međutim, nema. Predeli sa kojih si došao ovde bitišu kao fantomski svetovi. Tvoje brige su ravne zaraznim bolestima. Ti si opasan kliconoša kog treba s vremena na vreme dezinfikovati.

33 Pobednicima se čini da je Evropa mala, gubitnici pak misle da je velika. I jedni i drugi sa tih suprotnih pozicija traže svoje mesto u njoj. Ali što bolje upoznaš Evropu, naučićeš koliko je ponižavajuće biti gubitnik. Shvatićeš da si se ponizio već u trenutku kad je tvoja želja ispunjena, i kad si prekoračio magičnu državnu granicu: stajao si pognute glave pred oficirom granične policije, čekao da ti udari pečat u pasoš; i dok ljubopitljivo ispituješ crte lica novopečenih poznanika, nastojeći da prodreš što dublje u njihov svet, da saznaš sve o njima – pred očima ti se uvek pojavi slika: stojiš bespomoćno na granici pred policajcem. Razgovaraš sa njima, ispituješ ih, zanima te da li su svesni svojih istorijskih izdaja, onih vekova u kojima su te sebično žrtvovali, spasavajući svoju kožu. Ali oni neće ni da čuju za to, nisu se naprosto navikli na to da ih nezakonita deca za bilo šta optužuju. Tupoglavci treba da čute. Tokom razgovora nikakav znak ma i najmanje uzrujanosti ne otkrivaš u njima, ubrzo uviđaš da se ne možete razumeti. Žale zbog tvoje sudbine, iz novina su o svemu dobro obavesteni, u ilustrovanim nedeljnicima čitali su i o tvojim patnjama, sa interesovanjem su iščitavali intervjuje naših disidenata, isto kao i sportsku rubriku, i oni su se podsvesno plašili da će i među njih prodreti virus boljševizma. Potapšu te na kraju po ramenima, odaju ti priznanje, bio si zaista dobar graničar, kod nas bi rekli krajišnik, svojim telom si ih branio i odbranio, svaka čast, ali sad je oluja prošla, nema više ozbiljne opasnosti, odmori se malo, olabavi, kažu, i podižu novine, okreću listove, ponovo su sportski rezultati najvažniji. O bilo kojem vidu svoje krivice neće ni da čuju. Ne zanima ih tvoj bol, pomalo se čude tvojim opreznim, dvosmisleno formulisanim rečenicama, žale propalog srednje-istočno-Evropljanina, ali te ipak drže podalje od sebe. Svojim siromaštvom objašnjavaš to što te tako diplomatski uljudno izbegavaju, kao da boluješ od kakve zarazne bolesti. Ponekad te pohvale, privremeno si se izlećio od kuge, ali ti daju na znanje da nikad nećeš biti sasvim zdrav. Prosjачki štap je i inače odvratan simbol. Za tebe će biti najbolje ako ostaneš, dobrovoljno, pokusni kunić pod skalpelom istorije. Odmah si shvatio: možeš da govoriš koliko hoćeš, neće te razumeti čak ni ako te budu pažljivo slušali. Zapamtili su doduše neke političke skandale, kako da ne, znaju oni sve o komunističkoj diktaturi, izjavljuju premudro i time skidaju sa dnevnog reda neprozirni

kafkijanski proces. Ne osećaju nikakvu obavezu prema tebi, ali ti vrlo prefinjeno nagoveštavaju da si im dužnik. Nach Berlin... uzdahneš rezignirano. Parija, eto šta si, i to najbednija, šizofrenik sa krajnjih rubova. Dolaziš sa područja gde se dodiruju Balkan i Panonija, pravoj Evropi si odgovoran samo ti, u manjoj ili većoj meri uvek sumnjivi Evropljanin. Tebi je suđeno da se čitavog života dokazuješ. Oni, rođeni Evropljani, prema tebi su dobronamerni. Njihova interesovanja su površna, odavno su već proknjižili da ćeš doveka ostati kopile Evrope, s tim da ćeš čak i taj status morati tek da zaslužiš.

Među zidovima Berlina prizanješ i sam: doista jesi evropsko kopile. I ne zaslužiš ništa više. Patiš od istorijske šizofrenije, to što je sputano evropsko sećanje umuklo, tumačiš kao zloslutni znak. Smatraš, naime, da vitalni element sećanja nije život nego kultura. I ovom evropskom sećanju namah zamire glas čim bi trebalo da progovori o gresima koje je počinilo protiv svoje kulture, protiv svoje periferije. Nastojiš da održiš ovo sećanje budnim, svakodnevno spasavaš kulturu od života. Nadaš se da ćeš tako nešto sačuvati, pri tome te ideolozi života zlurado optužuju da bežiš u maglovita uopštavanja. U tebi odjekuju reči tvojih cenzora. Kažu da tvoja stvarnost treba da bude senzitivna, diskretno klasno-borbenog duha, a potom – kada su se već ove reči izlizale – preporučili su ti da se bezbrižno igraš rečima; komesari su zaposeli salone, pripalili tompuse i ustrajno hvale – lepotu. Uskoro su se i te rečenice izlizale, zemlja se potresla pod vlastodržcima rubnih predela, sada su od tebe tražili da pišeš pohvale naciji čiji su oni, dakako, spasioci i osveštene vođe. Na koju god stranu da pogledaš, odasvud su nadirali lažni proroci, ljudi su gladovali i žudeli za nekim drugim svetovima, a proroci su se namnožili kao pečurke posle kiše. To je bila istorija. Nisu u njoj bile lažne samo poneke misli, nego čitav život, čitava stvarnost. Ono što je konkretno i iskustveno – to je zavaravajuće i lažno. Mase su se zaklinjale u tu stvarnost, brat je potegao nož na brata, jedna nacija je istrebljivala, proganjala, mrzela, na večna vremena proklela drugu. Upravo je stvarnost bila najveća opsena krvave podunavske, balkanske misterije. Pompezno odlikovani poslužnici laži još i sada traže od tebe da položiš račune o stvarnosti. Niko i ne pomišlja na to da je tvoja stvarnost izvan vidljivog i opipljivog, izvan opijuma one stvarnosti u kojoj je moguće kolektivno uživati. U srednjo-istočnoj Evropi stvarnost je najveća laž, više ne veruješ u nju, niti te ona zanima; hteo bi da se dočepaš onoga što je iznad nje, i što upravlja neobjašnjivim silama – sve ovo, u zebnji svojoj, nazivaš od svega apstrahovanom, čistom mišlju. Znaš, međutim, da je reč o nečemu što je mnogo više od toga. Samo ova zebnja može da ti donese poslednju milost, razrešenje.

Putuješ drugom linijom podzemne železnice, Potsdamer Plac, Unter den Linden, Fridrihštrase, Nordbahnhof, tresu se vagoni, metro se na ovim stanica-

ma ne zaustavlja, preteći crn, prazan prostor, tek tu i tamo prodire odnekud neki slabašan snop svetlosti; mračnim hodnicima promiču senke, pomišljaš da su to vojnici. Kompozicija podzemne železnice se zaustavlja na Humbolthajnu, u vagone nagrne masa, unekoliko ti lakne, kao da si se oslobodio grozomornog priviđenja, putnici su, međutim, skoro ravnodušni, naizgled i ne primećuju naglo nastalu tišinu mračnih tunela metroa. Uobičajena scena, međutim, krije užasima bremenite uspomene. Građani Berlina ne zaboravljaju. Shvataš da je to privid, prepolovljeni grad je najveći bol Evrope koji je fatalno odredio i tvoju istoriju. Godinama kasnije, na večernjem televizijskom dnevniku gledaš kako se ruši zid, ali si svestan da to neće bitno uticati na promenu tokova tvoje istorije. Sećaš se iznova kada si se u društvu novostečenih berlinskih poznanika ponekad približio zidu, nije ti izmakao pažnji trenutak kada su svoje zloslutne poglede uprli u zid, zatim ih podigli ka nebu, kao da su od osvetničkih bogova tražili pomoć. Ali svoju molbu bogovima nisu glasno izrekli, samo su suvo приметili da je reč o najvećoj ljudskoj, političkoj nepravdi nanetoj jednom narodu. O božanskoj osveti su ćutali. U njihovim očima evropska nepravda počinje tamo gde počinje i zid – i tu se i završava.

35 Oni raspravljaju o nerazumnoj retorziji, ali ne pada im na pamet da je čitava evropska sadašnjost, zapravo, skandalozna nepravda, nepopravljiva i nerazumna odmazda. Nevidljive evropske zidove, podno kojih povremeno planu sitne vatre, niko nije srušio. Na rubnim predelima Evrope zidovi su nevidljivi i nadasve čvrsti. Ratovi i moćnici delili su narode, gradove, reke, u evropskim pobedama uvek su se veliki poigravali malima, navodno strogo u interesu vlastite bezbednosti. Uvek su lako žrtvovali nezakonitu decu. Posmatraš lica svojih berlinskih prijatelja, ti ih razumeš, međutim, oni tebe uopšte ne mogu da shvate. Ali, s kojim pravom računaj na razumevanje? Tek sada ti postaje jasno da se najstrastveniji Evropljani rađaju uvek na njenim rubovima. Kompleks kopileta jača tvoju evropsku svest. To i oni naslućuju. Zato i misle da je prirodno da ti rizikuješ za ideju čije plodove oni uživaju. Kopilad mora s uvišestručenim oduševljenjem da opravda vlastitu, povređenu evropsku pripadnost.

Površno, rasejano se interesuju za tebe, saopštavaš odakle dolaziš, koje si nacionalnosti, sumnjičavo te odmeravaju, ne mogu te strpati ni u kakvu raspoloživu fioku, njihovi pojmovi su u tom pogledu nedovoljno prefinjeni. Sinovi velikih nacionalnih država se čude manjincu sa nekoliko duša, ne znaju gde da ga svrstaju; ako bi te smestili u muzej, ne sumnjam da bi te brižno negovali ali, u stvarnosti, ti si samo remetilački faktor. Zato i ne razumeju tvoju priču koju su smislili njihovi očevi, i koju su oni samo nasledili. I ti sâm spadaš u to nasledstvo. Ali sada bi te se rado otarasili, kao neprijatne uspomene na sopstvenom neverstvu. Revnosno pona-

vljaš svoje reči, to te vremenom čini smešnim. Uviđaš da u njihovim životima ne značiš ništa. Ti si za njih samo nužno zlo, ničiji i zapostavljeni marginalac, napola varvarin i napola civilizovan. Njihovi očevi se još možda sećaju, ali nemaš pravo da ih pitaš.

Pokušavaju da te uteše primamljivim kosmopolitizmom, podsećaju te na evropsku samosvest, kažu da ćeš se osloboditi svojih strahova ako postaneš onakav kakvi su oni; pričaju ti nešto u šta ni sami ne veruju i što ni sami nikad ne bi prihvatili. Uzday se u Evropu, kažu, time nastoje da ublaže tvoj bol, mada to zapravo uvek znači da treba da se prepustiš duhu velikih evropskih nacionalnih država, polako, korak po korak, poistoveti se najpre sa kulturom nacionalne države, zatim sa njenim duhom i, na kraju, sa njenim jezikom. Evropska samosvest je danas još identična sa samoobožavanjem velikih evropskih nacionalnih država. Ove nacionalne države su pre nekoliko vekova osvajale daleka prostranstva, potom su osvojeno izgubile, pa su gledale da te gubitke nadoknade u susedstvu. Kada ponovo budu ugrožene, biće opet spremne da porazgovaraju i sa tobom, pripremiće te da ih odbraniš. Pripustile su te sebi, da bi naučio lekciju: moraš fanatično da veruješ u Evropu da bi se mogao žrtvovati za nju. U teškim bitkama varvare šalju u prve redove i upozoravaju ih na njihovu plemenitu obavezu.

Ti, evropski Indijanac, osećaš se pred njima kao varvarin, stidiš se svoje prošlosti, stidiš se svoje istorije koja zaudara na krv, stidiš se sve one mržnje u kojoj si odrastao, onih strahova u kojima si se vaspitavao, stidiš se svojih ćutanja na koja si bio iz straha primoran. Berlin: sa zidom i bez zida. Pejzaž – sa dalekim bleskom munje. Brižljivo odnegovani travnjaci. Strane varvarske ruke su jeftina radna snaga, šišaju travu, neguju cvetne leje, čiste ulice. Peru prozore. Blistavi mlaz vodoskoka ispred Evropske Kuće stremi ka nebu. Svuda okolo raskošne žute i crvene ruže. Evropa blista. Ovde je sve sigurnije, bezbednije, ovde sve funkcioniše pouzdanije nego tamo odakle si došao, grčevito dokazuješ sebi da si i ti Evropljanin – ali, ipak, bez domovine na vlastitom kontinentu.

Možda te baš ova okolnost, to što si lišen domovine, i čini zarobljenikom jedne zamišljene domovine. Kao slepac se bartgaš po Berlinu. Na oči ti se navlači mrena. Evropa u tebi izaziva bol. Muči te i nostalgija, ali nemaš stvarnu domovinu. Poznaješ skućeni prostor zamišljenog sveta, smatraš posve prirodnim da se povlačiš u tamu, u nepostojeću Evropu.

36